

ВІЗІЇ ВІЙНИ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА КУЛЬТУРІ

Совгіра Юлія Євгенівна

студентка

Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

У статті розглядається проблема війни та миру у літературі та культурі. Подаються приклади творів, де була порушена дана проблема. Акцентується увага на болючих питаннях сьогодення, які стосуються кожної людини.

Ключові слова: проблематика, війна, література, культура.

Key words: problems, war, literature, culture.

Тема війни, образ війни, герої та жертви, воєнна риторика – реалії гібридної війни, що триває на території України від весни 2014 року. Ці реалії зашкочили й українських письменників. Переживаючи кризу дезорієнтації, багато з них реагують на гарячі події здебільшого мовчанням. Інші швидко активізували свої зусилля: щось пригадали з минулого досвіду, щось запозичили від сусідів, у яких мілітарна тема завжди була важливою, а щось набувають, ангажуючись у живу хроніку збройного протистояння на сході України, фіксуючи враження та спогади його учасників [4].

Ще кілька років тому видавалося, що мілітарна риторика втратила актуальність у сучасній культурі. І увялення це ґрунтувалося на зовнішньому ефекті дійсності. За уважнішого погляду елементи мілітарної риторики нескладно виявити, в різних дискурсах суспільно-культурного простору України вони не є випадковими чи дис-

функціональними. Саме тому ця ознака перехідної доби потребує уважнішого аналізу, який би виявив діахронічну вмотивованість явища (спадщину минулого з відповідними мілітарними домінантами та ставлення до неї), а також синхронічну потребу культурного мілітаризму, що наново актуалізує риторичний пласт мови та літератури, який, здавалося, однозначно відійшов у минуле [3].

Міркування про сучасний стан світу як крихке балансування на межі війни та миру схиляють до песимістичного прогнозу щодо перспектив людської цивілізації. Дотепер людство ще, не навчилося розв'язувати різноманітні конфлікти мирними способами. Тому загроза війни маячить за плечима сучасної цивілізації: локальні війни час від часу спалахують. А сьогодні зоною такої війни стала Україна.

Жахливу атмосферу війни виразно відображено у світовій літературі ХХ ст. Подекуди згадки про таке питання

можна помітити у навчальному посібнику А. Землянської та Т. Шарової [9]. Уже на початку сторіччя у ній зринула тема загрози міліарних конфліктів у глобальному масштабі, їх згубності для людської цивілізації. Такі візії запропонували Герберт Джордж Велс у романі «Війна світів» (1897) та «Війна в повітрі» (1908), Джек Лондон у «Залізній п'яті» (1908) [1, с. 109].

А реалії Першої світової збурили в літературі потужний пласт антивоєнного пафосу: німець Гайнріх Манн у романі «Вірнопідданий» (1914), француз Анрі Барбюс у повісті «Вогонь» (1915), українець Осип Турянський у повісті «Поза межами болю» (1921). Пізніше цей ряд доповнили романи «Степовий вовк» (1927) Германа Гессе, «Смерть героя» (1929) Річарда Олдінгтона, «Нашестя ящірок» (1936) Карела Чапека. У цих творах – не опис воєнних подій чи спостереження психології людини на війні, щось глибше – рефлексії про війну і мир, войовничу істоту людини й цинічну політику, що вела до конфліктів і наживалася на них. У певному сенсі вони пророче попереджували про загрози людству у ХХ ст., що стало віком страхітливих, доти небачених за силою та згубністю воєн. Не випадково їх вважають творами-попередженнями, що випередили колізії глобального протистояння, які вразили сучасний світ [6, с. 121].

Ще донедавна людство перебувало у полоні уявлень про війну традиційну, і ці уявлення великою мірою були нав'язані художньою літературою – від А.

Барбюса до Е.-М Ремарка й Е. Хемінгуея. Така війна, попри всю брутальність і нелюдськість, мала все-таки певні правила, незмінні для сторін. Тому реалії сучасної гібридної війни, яка цинічно відкинула ці правила, шокували людство ХХІ ст.

Виявляється, можна вести війну, безсоромно маніпулюючи масовою свідомістю, тотально підмінюючи поняття. *«Коли ми розмірковуємо про війни у ХХ столітті, – пише філософ Тарас Возняк, – то навіть не зауважуємо, що теперішні війни вже мають зовсім іншу природу – це і інформаційні війни, і війни з застосуванням сенсів як знарядь, і кібервійни»* [4].

Мілітарність у сучасному світі набуває істотно іншого характеру, проявляючись у політиці та культурі не безпосередньо, а своєрідно закамуфльовано. При цьому не зазнає принципів змін характеру мілітарного дискурсу, спроектованого на переорієнтацію і спотворення громадської думки.

На характер сучасної літератури істотно впливають кілька тенденцій, надаючи їй відповідної ідентифікації чи то з огляду на локальні умови чи то на історичну традицію. Одна з них – міцно засвоєні мілітарні чинники, властиві російській класичній літературі, а також (особливо) радянській словесності ХХ ст. Вони перейшли в ранг культурної традиції і нині є невід'ємним елементом спадку минулого, який визначає художньо-образну

палітру сучасної літератури. У цьому разі нагадує про себе «залишковий мілітаризм» – ефект відгуку минулого

в сучасності, а також проявляється своєрідна залежність сучасного письма від апробованих стратегій, особливо якщо це стосується недавнього часу й міцно закорінених у сприйнятті суспільства стереотипів [3].

Попри жакливиий досвід двох світових і численних локальних воєн, двадцятий вік супроти сучасності виглядає принаймні послідовним. Бо в тих попередніх війнах існували певна логіка, баланс інтересів, простежувались певні закономірності, які визначалися всіма сторонами конфлікту і які рідко хто порушував. Інакше – тепер. Рецепт гібридної війни, яку активно апробуюють на Донбасі, є справді диявольським винаходом. Гібридна війна руйнує будь-які уявлення про логіку та етику воєнних дій, вона заражує все, чого торкається, й робить його потенційно небезпечним. Хоч якою страшною є сучасна зброя, яка спопеляє все на місці ураження, не лишаючи шансів навіть по-людські похоронити загиблих, але це не найжакливіша зброя цієї війни. Такою зброєю стало слово, закуте в панцир масової пропаганди. Цивілізація масового споживання, що узалежнила мислення і світосприйняття від телевізора, зробила цю зброю особливо підступною. І художня література не відмовчується в час нової російсько-української війни, яка точиться на теренах Східної України, розділяючи наше суспільство на дві антагоністичні групи, розколюючи його зсередини [7, с. 32].

Мистецтво часів війни має свою виразно означену специфіку. Воно не тільки обмежене в жанрах і формах, а

й усунуць заражене і спотворене мілітарним духом. Приречене балансувати на крихкій межі життя та смерті, насильства і болю, знечуження й перечуженості, приміряє на себе своєрідну естетику – страждання й смерті. Війна виявляє найгірші сторони людського ества, його тваринні інстинкти. Вона у небачених масштабах дегуманізує суспільні відносини: масовість жертв змушує говорити про них узагальнено й закамуйльовано, при цьому втрачається трагедія кожної окремої смерті, кожного загубленого людського життя. Завдання мистецтва війни – облагороджувати таку дегуманізацію людини, вимушену й тимчасову. Зміщення естетики від прекрасного до потворного й жакливого в цьому разі по-своєму виправдане (хоч як це цинічно може звучати) [2, с. 45].

Дух війни ще не витав у повітрі, жакливі події 2014 р. ще не шокували українське суспільство, проте дехто з письменників відчував характерну тенденцію, що проявилася в поступовому наростанні мілітарної риторики в публічному культурному просторі. І відреагував на неї, пропонуючи індивідуальні версії героя перехідних часів, який шукає відповіді на агресивний тиск зовнішнього світу або перебуває в пошуку замирення з власним минулим, його травматичними спогадами, що блокують свідомість. У літературі знову став відчутний запит на «сталевого героя», призабутий від часів соцреалізму, – героя здатного протистояти зовнішній загрозі та вийти переможцем із нерівної борні [8, с. 99].

Новітня війна, що заскочила українське суспільство навесні 2014 р., стала великим викликом для держави: перспективи її розвитку й існування. Цей виклик сприйняла й відреагувала на нього досить оперативно художня література. Уже наприкінці 2015 р. на книжкових полицях була представлена ціла бібліотечка творів про війну: художня проза, репортажно-документальна проза, публіцистика, рідше сатира та поезія: «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко (2015), «Львівськ» (2015) Є. Положія, «Укри» (2015) Б. Жолдака, «Вірші з війни» (2014, 2015), «Блокпост» (2016) Б. Гуменюка, «Книга змін» (2015) А. Цаплієнка, «Аеропорт» (2014) С. Лойка, «2014» (2014)

В. Івченка, «100 днів полону, або Позивний 911» (2015) В. Макеєва, «Війна на три букви» (2015) Є. Сергацкової, А. Чапая та В. Максакова. Крім оригінальної літератури, літературний простір швидко наповнився актуальними для ситуації війни перекладами, що так само активно долучаються до загального процесу осмислення ситуації – як довколишнього світу, так і нас, нашої шкали цінностей [13].

Поєднання художнього і документального в літературі, присвяченій війні, буває різним. Художні тексти охоче вбирають у себе документальні свідчення, що надають їм переконливості й повноти. Але твори уникають сухої документалістики, збагачуючись художнім письмом.

Отже, нинішній бум воєнної літератури свідчить про мобільність су-

часної культури слова, її прагнення і вміння адекватно відповідати на виклики сього дня. Тема війни зачіпає значний пласт новітньої й задоволеної проблематики культури, всебічне й неупереджене осмислення якої зумовить кардинальні зміни нашої культурної матриці. Ті, хто пише про війну, виконують важливу функцію: вони інтерпретують сучасні події, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, обґрунтовують болісне прощання з радянським минулим і з успадкованими від нього міфами про дружбу народів, патріотичну героїку та комуністичні ідеали. Не менш важливе і те, що такі автори знаходять нові підвалини, на яких слід будувати модель української культури в ХХІ ст. Словом, розпочався загальний перезапуск соціокультурної моделі.

Література:

1. Брехаря С. Політика фінансово-промислових груп в умовах «Євромайдану» та «гібридної війни» в Україні [Електронний ресурс]: (на прикладі груп «Приват» та СКМ) / С. Г. Брехаря. – Електрон. текстові дан. // Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Днепропетровск, 2015/1. – № 1. – С. 109-114.
2. Верменич Я. В. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ–ХХІ ст. [Електронний ресурс] / Я. В. Верменич, О. В. Андрощук. – К. : Інститут історії України, 2014. – 182 с.
3. Війна з жіночим обличчям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zhinka-online.com.ua/ukrajinska-zhinka/zhinka-v-armiji/252-viina-z-zhinochym-oblychchiam.html>
4. Возняк Т. Велика Війна в Європі і перспективи тоталітаризму» [Електро-

- ний ресурс] / Т. Возняк. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n75_texts/Velyka_vijna_v_Yevropi.htm
5. Волонтерова Т. Евгений ПОЛОЖИЙ: Книгу об Иловайске мы контрабандой отправим в Россию, чтобы там знали правду [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <https://farwater.net/kultura/evgenij-polozhij-knigu-ob-ilovajske-my-kontrabandoy-otpravim-v-rossiyu-chtoby-tam-znali-pravdu/>
  6. Галич О., Назарець В., Васильев Є. Теорія літератури / О.Галич, В. Назарець, Є.Васильев – К.: Либідь, 2001. – С.116 – 141.
  7. Дем`янчук І. На Майдані революція іде: [погляд] / І. Дем`янчук // Економіст. – 2004. – №11. – С. 32.
  8. Дениско Л. М. Медіа і сучасна культура / Л. М. Дениско, О. Ю. Мошинська, С. Г. Пилипенко. // Психологія комунікацій. – 2012. – №5. – С. 98 – 103.
  9. Землянська А. Світова література в умовах глобалізаційних процесів: навч. посібник / А.Землянська, Т.Шарова. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. – 156 с.
  10. Шарова Т.М. Реалістичне відтворення життєвої правди у творах І. Маслова / Т.М. Шарова, С.О. Супрун // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. / укладчі: І.В. Ковальчук, Л.М. Коцюк, С.В. Новоселецька. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 59. – 2015. – С. 239 – 241.
  11. Шарова Т.М. Теоретичні аспекти дискурсу українських письменників 20-30 - х рр. XX ст.: тематичний спектр та рецептивна естетика // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія / гол. ред. К.В. Балабанов; відп. ред. серії С.В. Безчотнікова. – Вип. 10. – Маріуполь: МДУ, 2014. – 124 – 132 с.
  12. Шарова Т. Формування комунікативно-діалогічної компетентності студентів-філологів / Т. Шарова, С. Шаров, О. Бородихіна //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Вип. 29. – Т.1. – 2017. – С. 74–76.